

Inhoud

Voorwoord	9
Stemming	13
Lofrede op Abraham	20
Problemata [Problemen]	29
Voorlopige ontboezeming	31
Problema I [Probleem I] <i>Bestaat er een teleologische suspensie van het ethische?</i>	59
Problema II [Probleem II] <i>Bestaat er een absolute plicht tegenover God?</i>	73
Problema III [Probleem III] <i>Kon Abraham het ethisch verantwoorden dat hij zijn voornemen voor Sara, voor Eliëzer en voor Isaak verborg?</i>	87
Epiloog	129
Nawoord van Karl Verstrynge	133
Bij de vertaling	149
Verklarende noten	151
Register van personen en zaken	166

Niet alleen in de wereld van de handel, maar ook in die van de ideeën houdt onze tijd ein wirklicher Ausverkauf [een echte uitverkoop]. Alles is voor zo'n spotprijs te koop, dat het de vraag is of er op het laatst nog wel iemand een bod wil doen. Iedere speculatieve marqueeur [punterteller], die gewetensvol de belangwekkende ontwikkelingen van de nieuwere filosofie bijhoudt, iedere privaattoecent, repetitor, student, iedere vreemdeling en iedere ingezetene in de filosofie blijft er niet bij staan aan alles te twijfelen, maar gaat verder.² Het is misschien voorbarig en ongepast hen te vragen waar ze eigenlijk naar op weg zijn, maar wel is het hoffelijk en bescheiden het als een uitgemaakte zaak te beschouwen dat ze aan alles getwijfeld hebben. Anders is dat 'verder gaan' wel een vreemde manier van spreken. Deze beginbeweging hebben ze dus allemaal gemaakt en waarschijnlijk met zoveel gemak, dat zij het niet nodig vinden ook maar een woord vuil te maken aan het hoe. Want zelfs iemand die angstvallig en bezorgd enige verheldering zoekt, een aanwijzing, een klein dieetvoorschrift voor hoe je zo'n enorme taak moet aanpakken, vindt die niet. 'Maar Descartes heeft dat toch al gedaan?' Descartes, een eerbiedwaardige, deemoedige, eerlijke denker, wiens geschriften je beslist niet kunt lezen zonder diep geraakt te worden, hij deed wat hij zei en zei wat hij deed. Ach, ach, ach, voorwaar een grote zeldzaamheid in onze tijd! Descartes heeft, zoals hij zelf vaak genoeg herhaalt, wat het geloof betreft niet getwijfeld. (*"Memores tamen, ut jam dictum est, huic lumini naturali tantum esse credendum, quamdiu nihil contrarium | a Deo ipso revelatur. ... Praeter caetera autem, memoriae nostrae pro summa regula est infigendum, ea quae nobis a Deo revelata sunt, ut omni-*

um certissima esse credenda; et quamvis forte lumen rationis, quam maxime clarum et evidens, aliud quid nobis suggerere videretur, soli tamen auctoritati divinae potius quam proprio nostro iudicio fidem esse adhibendam.” Vgl. Descartes, *Principia Philosophiae*, pars prima, § 28 en § 76.) [“Zoals gezegd, dienen we in gedachten te houden dat we dit natuurlijke licht slechts moeten vertrouwen, zolang er door God niet iets tegengestelds is geopenbaard. ... Daarentegen moeten we het onszelf als hoogste regel inprenten dat we Gods openbaring moeten vertrouwen als datgene wat het meest zeker is. En dat we, ook als het licht van de rede ons in de hoogste mate klaar en duidelijk iets anders lijkt te suggereren, aan het goddelijk gezag alleen, meer dan aan ons eigen oordeel, geloof moeten schenken.”] Hij heeft niet ‘brand’ geroepen en het twijfelen tot ieders plicht verheven, want Descartes was een stille eenzame denker, geen bulderende stadswacht.³ Hij heeft bescheiden bekend dat zijn methode enkel voor hemzelf betekenis had en ten dele voortkwam uit de verwardheid van zijn vroegere kennis. (“Ne quis igitur putet, me hîc traditurum aliquam methodum, quam unusquisque sequi debeat ad recte regendam rationem; illam enim tantum, quam ipsemet secutus sum, exponere decrivi ... Sed simul ac illud studiorum curriculum absolvi (sc. juventutis), quo decurso mos est in eruditorum numerum cooptari, plane aliud coepi cogitare. Tot enim me dubiis totque erroribus implicatum esse animadverti, ut omnes discedendi conatus nihil aliud mihi profuisse iudicarem, quam quod ignorantiam meam magis magisque detexissem.” Vgl. Descartes, *Dissertatio de methodo*, p. 2 en 3). [“Laat niemand dus denken dat ik hier een methode wil aanreiken die iedereen moet volgen wil hij op de juiste manier redeneren; ik heb uitsluitend willen laten zien hoe ik zelf te werk ben gegaan. ... Toen ik echter met de afsluiting van de studies (van mijn jeugd) zover was gekomen dat ik in de rangen der geleerden opgenomen had kunnen worden, dacht ik er anders over. Men had mij namelijk met zoveel twijfels en dwalingen overladen, dat ik moest vaststellen dat mijn poging om iets te leren mij niet verder gebracht had dan dat ik meer en meer van mijn onwetendheid overtuigd was geraakt.”⁴] – Wat die oude Grieken, die toch ook wel een beetje verstand van filosofie hadden, als een opdracht voor het hele leven beschouwden, omdat de vaardigheid van het

twijfelen nu eenmaal niet in enkele dagen of weken wordt verworven; wat uiteindelijk bereikt werd door de oude uitgediende strijder, die de balans van de twijfel door alle verschrikkingen heen had weten te bewaren, die onverschrokken de zekerheid van de eigen zintuigen en de zekerheid van het denken was blijven ontkennen, die onomkoopbaar aan de angst van de eigenliefde en de insinuaties van het medeleven het hoofd had weten te bieden – daarmee begint in onze tijd iedereen.

In onze tijd blijft iedereen niet staan bij het geloof, maar gaat verder. De vraag waar ze dan uitkomen is misschien wat onbezonnen, het is echter wel een blijk van wellevendheid en beschaving mijnerzijds om aan te nemen dat ieder het geloof heeft, daar het anders wel een vreemde manier van zeggen is: verder te gaan. In de goede oude tijd was dat anders. Toen was het geloof een opdracht voor het hele leven, omdat men aannam dat de vaardigheid van het geloven | niet in dagen, ook niet in weken werd verworven. Als voor de beproefde grijsaard zijn einde naderde, hij de goede strijd had gestreden en het geloof had bewaard⁵, dan was zijn hart jong genoeg om die angst en beving niet te vergeten, die hem als jong mens hadden getuchtigd en die hij als man wel beheerste, maar die geen mens helemaal ontgroeit – tenzij hij erin zou slagen om zo gauw mogelijk verder te gaan. Waar die eerbiedwaardige figuren uitkwamen, daar begint in onze tijd iedereen, om dan verder te gaan.

Schrijver dezes is bepaald geen filosoof, hij heeft het systeem⁶ niet begrepen, of het er wel is, of het al voltooid is. Hij heeft al genoeg aan zijn zwakke hoofd met de gedachte wat voor geweldig hoofd iedereen in onze tijd wel moet hebben, aangezien iedereen zo'n geweldige gedachte heeft. Ook al was je in staat heel de inhoud van het geloof in begripsvorm om te zetten⁷, dan volgt daar niet uit dat je het geloof hebt begrepen, hebt begrepen hoe je er in binnenkomt, of hoe het in jou binnenkomt. Schrijver dezes is bepaald geen filosoof, hij is, *poetice et eleganter* [dichterlijk en verfijnd], een boventalig schrijver. Hij schrijft het systeem niet en ook geen *beloften*⁸ over het systeem, hij schrijft niet in op het systeem en hij onderschrijft het niet. Hij schrijft omdat het een luxe voor hem is, die aan plezier en klaarheid wint naarmate minder mensen

kopen en lezen wat hij schrijft. Moeiteloos voorziet hij zijn lot in een tijd waarin men om de wetenschap te dienen een streep heeft gehaald door de hartstocht, een tijd waarin een schrijver die lezers wenst erop moet toezien zo te schrijven dat wat hij schrijft zich zonder inspanning bij het middagslaapje laat doorbladeren, en erop moet toezien dat hij in zijn optreden naar buiten lijkt op zo'n aardige hoveniersknecht in het huis-aan-huisblad, die zichzelf aanbeveelt aan het hooggeëerd publiek met de hoed in de hand en met goede aanbevelingen van degene bij wie hij het laatst in dienst is geweest. Hij voorziet dat het zijn lot zal zijn volledig genegeerd te worden, hij voorvoelt het verschrikkelijke dat de overijverige kritiek hem er keer op keer van langs zal geven. Hij huivert voor hetgeen nog verschrikkelijker is, dat een of andere nijvere boekhouder, een paragrafenvreter (die om de wetenschap te verlossen altijd bereid is met andermans geschriften te doen, wat Trop om “de goede smaak te redden” edelmoedig deed met ‘De ondergang van | het menselijk geslacht’⁹⁾ – hem in §§ zal verknippen, en dat net zo rigoureuus zal doen als de man die om de wetenschap der leestekens te dienen, zijn toespraak door het tellen van woorden zo indeelde dat er 50 woorden op een punt en 35 op een kommapunt gingen. – In diepe onderdanigheid val ik neer voor iedere systematische pottenkijker: ‘Dit is het systeem niet, het heeft helemaal niets met het systeem te maken. Ik smeeek over het systeem alle goeds af en over alle Deense aandeelhouders in die omnibus, want een toren wordt het vast niet.¹⁰ Ik wens hun allen tezamen en ieder in het bijzonder geluk en voorspoed.’

In diepste eerbied
Johannes *de silentio*.¹¹

Er was eens een man die als kind dat mooie verhaal had horen vertellen hoe God Abraham op de proef stelde en hoe deze de beproeving doorstond, zijn geloof bewaarde en hoe hij nogmaals, tegen alle verwachting in, een zoon kreeg.¹² Toen hij ouder werd las hij diezelfde vertelling met nog grotere bewondering, want het leven had gescheiden wat in de vrome eenvoud van het kind nog verenigd was. Hoe ouder hij werd des te vaker keerden zijn gedachten naar die vertelling terug, zijn geestdrift werd al maar sterker, en toch was hij steeds minder in staat om het verhaal te begrijpen. Ten slotte vergat hij al het andere vanwege dit verhaal; zijn ziel had nog maar één wens: Abraham te zien, nog maar één verlangen: getuige van die gebeurtenis geweest te zijn. Het was niet de schoonheid van dat oosterse land die hij begeerde te zien, noch de aardse heerlijkheid van het beloofde land, ook niet dat vrome echtpaar dat in zijn ouderdom door God gezegend was. Het was niet de eerbiedwaardige gestalte van die bedaagde patriarch, noch de bloeiende jeugd van de door God geschonken Isaak. Het had hem niets kunnen schelen als heel deze geschiedenis zich had afgespeeld op een onvruchtbare heide. Wat hem bezielde was mee te mogen op die reis van drie dagen, met Abraham mee, die daar reed, zijn verdriet voor hem uit en Isaak naast zich. Zijn wens was het erbij te zijn op het moment dat Abraham zijn ogen opsloeg en in de verte de berg Moria zag, het moment waarop hij de ezels achterliet en alleen met Isaak de berg op ging. Want wat hem bezighield was niet het kunstige weefsel van de fantasie, maar de huivering van de gedachte.

Deze man was geen denker, hij voelde geen enkele drang om boven het geloof uit te komen. Het leek hem het meest heerlijke

om als vader van het geloof herinnerd te worden. Hij vond het een benijdenswaardig lot het geloof te bezitten, zelfs al zou niemand daar weet van hebben.

106 | Deze man was geen geleerde exegeet. Hij kende geen Hebreeuws. Had hij wel Hebreeuws gekend, dan had hij de vertelling en Abraham wellicht gemakkelijk begrepen.

I

*“[...] en God stelde Abraham op de proef. [...] Hij zei tegen hem: Neem Isaak, je enige zoon, die je lief hebt, en ga naar het land Moria, en offer hem daar als een brandoffer op een berg die ik je zal aanwijzen.”*¹³

Het was vroeg in de morgen, Abraham stond bijtijds op. Hij liet de ezels zadelen, verliet zijn tent en Isaak ging met hem mee. Sara keek hen na toen zij het dal inreden, totdat zij hen uit het zicht verloor. Zwijgend reden zij drie dagen lang en ook op de morgen van de vierde dag sprak Abraham nog geen woord, maar hij sloeg zijn ogen op en in de verte zag hij de berg Moria. Hij liet de jongens achter en ging alleen met Isaak aan de hand de berg op. Maar Abraham sprak tot zichzelf: ‘Ik wil voor Isaak toch niet verbergen waar deze gang hem heenvoert.’ Hij bleef stilstaan, legde zijn hand op het hoofd van Isaak om hem te zegenen en Isaak boog zich neer om die zegen te ontvangen. Abrahams voorkomen was vaderlijk, zijn blik was mild, zijn woorden waren vermanend. Maar Isaak was niet in staat hem te begrijpen, zijn ziel kon niet worden verlicht. Hij greep Abraham bij zijn knieën en viel smekend aan zijn voeten. Hij pleitte voor zijn jonge leven, voor zijn hoopvolle verwachtingen, hij herinnerde aan de vreugde in Abrahams huis, hij stelde hem het verdriet en de eenzaamheid voor ogen. Toen richtte Abraham de jongen op en nam hem bij de hand terwijl hij verder ging, en hij sprak woorden vol troost en vermaning. Maar Isaak kon hem niet begrijpen. Hij besteeg de berg Moria, maar Isaak begreep hem niet. Hij wendde zich een ogenblik van hem af, maar toen Isaak Abrahams gezicht weer zag, was dat veranderd: zijn blik was wild, zijn gedaante was een verschrikking. Hij greep

108 Isaak bij zijn borst, wierp hem tegen de grond en zei: ‘Domoor, geloof jij dat ik je vader ben? Ik ben een afgodendienaar. Geloof jij dat dit een bevel van God is? Nee, het is mijn moordlust.’ Toen sidderde Isaak en riep in zijn angst: ‘God in de hemel erbarm u over mij, God van Abraham erbarm u over mij. Als ik geen vader meer op aarde heb, | weest u dan mijn vader!’ Maar Abraham zei zacht bij zichzelf: ‘Heer in de hemel ik dank u, want het is toch beter dat hij gelooft dat ik een onmens ben, dan dat hij zijn geloof in u zou verliezen.’

Als het kind ontwend moet worden, maakt de moeder haar borst zwart. Het zou toch wreed zijn als haar borst er aanlokkelijk uitzag, terwijl het kind er niet meer van drinken mag. Het kind gelooft dan dat de borst veranderd is, maar de moeder, die is dezelfde. Haar blik is nog even lief en zacht als altijd. Gelukkig degene die geen verschrikkelijker middelen nodig heeft om het kind te ontwennen!